نووسینی د. زاهیر سوران .
10 ی ئەیلولی 2004

زەردوویی جۆری B
(Hepatitis B)

ڤایرۆسی B

ئەم ڤایرۆسە کە دەبێتە هۆی زەردوویی جۆری B گەورەیە و زۆر لە زەردوویی جۆری یەکەم سامناکترە و مرۆ تووشی زەردوویی سیرەمی (زەرداوی خوێن) دەکات.

ڤایرۆسەکە سەر بە خێزانی Hepadnavirus یەو لە شێوەی تەنۆڵکەی خڕ یان لە شێوەی پرۆتینی تایبەت بە ڤایرۆسەکە پرۆتینیك هەیە پێی دەووترێت ڕووکەشە ئەنتیجین HbsAg ، ئەم ئەنتیجینە لە نێو خوێندا لە شێوەی تەنۆڵکەی بازنەییدایە تیرەکەیان 20–22 یان 50–250 نانۆمیتری دایە . لە تاقیگادا دەتوانرێت ئەوتەنۆڵکەیە دەستنیشان بکرێت کە چەند پرۆتینێکی تایبەتی هەڵگرتووە پێیان دەگوترێت ئەنتیجین و ئەمانەن: e,c,s کە تیرەکانیان 22، 27، 42 نانۆمیترە . (1)

HBsAg =Hepatitis B surface antigen
HBcAg =Hepatitis C surface antigen
HBeAg =Hepatitis E surface antigen

ئەم ئەنتیجینانە تەنی دەرەکین بۆ لەش ، بۆیە لەشی مرۆ دژەتەنی تایبەت دژ بەم ئەنتیجینانە دروست دەکات و دەیان ڕژێنێتە نێوخوێنەوە کە بریتین لە (1) :

anti- HBs = antibody against HBsg
anti- HBc = antibody against HBcg
anti- HBe = antibody against HBeg

ئەم دژە تەنانە تایبەتن بەو ئەنتیجینانەی سەرەوە ، هەر کاتێك بتوانرێت لە تاقیگە دا ئەنتیجین و دژە تەن یان تەنیا دژەتەن لە نێوخوێن دا بدۆزرێتەوە ، ئەوسا بۆمان ڕوون دەبێتەوە جگەر تووشی سۆ بووە بە ڤایرۆسی جۆری B پاشتر دەتوانین قۆناخی سۆکە دەستنیشان بکەین . واتە پێویستە بزانین چ جۆرە سۆیە (کوتوپڕە ، لاوەکیە ، درێژخایەنە) هەروەها دەتوانین بزانین ئایا باری ڤایرۆسەکە چالاکە ، ناچالاکە یاخود لە زێدبوندایە . هەرچەندە دژەتەنەکان ڕۆڵی گرنگ لە بەرگری کردندا دەبینن کەچی زۆرجار مرۆ دەبێتە هەڵگرێکی درێژخایەنی ڤایرۆسەکە .

ئەم ڤایروسە لە جگەر ، خوێن ، خانە شلەکان و شلە دەردراوەکاندا هەس زۆرجار لەوانەشە چڕی ڤایرۆسەکە لە خوێن دا بەرزبێت بێئەوەی لە جگەردا هەبن .

شەش هەفتە پێش دەرکەوتنی نیشانەکانی سۆکە (پێش پەیدابوونی بارە کوتوپڕەکە) ڤایرۆسەکە لە خوێن دا دەست بە جموجوڵ دەکات . بەڵام لە 5–10 ٪ نەخۆشەکان زۆربەی هەڵگرانی ڤایرۆسەکە لە خوێنیاندا دەستنیشان دەکرێت . لە هەندێك نەخۆشدا ڤایرۆسەکە بە درێژایی ماوەی زەردبونەکە دەمێنێتەوە (21) . لە 10– 15 ٪ ی نەخۆشەکان ڤایرۆسەکەیان لە خوێندا دەمێنێتەوە بێئەوەی بۆ ماوەی چەند ساڵێك نیشانەکانیان تێدا دەربکەون (واتە هەڵگر بێنیشانەن) . زۆر جاران ڤایرۆسەکە لە ڕێگای میزەوە دەکرێتە دەرەوە ، لە وانەیە ئەم ڕێگایە ببێتە هۆی گواستنەوەی ڤایرۆسەکە لە نێو ئەو کەسانەدا کە نەخۆشن و خزمەتی مندالٚ دەکەن یان توانای میز ڕاگرتنیان نییە .

ڤایرۆسەکە لە نێو سپێرم و شلەی نێو گولێنك و خوێنی بێنوێژی دا بە ڕێژەیەکی بەرز هەیە ، هەرچەند پلەی خەستی ڤایرۆسەکە لە نێو چلمی لووتو لیکی نێو دەم و گەروودا هەزار ئەوەندە وەك لە خوێندا کەمترە لە گەڵ ئەو ڕێژە کەمەشدا هەرڤایرۆسەکە توانای گواستنەوەی هەیە.

ڤایرۆسی جۆری B لە ئاستی ئەنزیمی دیواری ناوەوەی ڕیخۆڵەدا ناچالاکە ، لە پیسایدا نییە ، وەکو جۆری A لە ڕێگەی پیسایی ودەمەوە ڤایرۆسەکە ناگوێزرێتەوە .

ڤایرۆسەکە لە هەندێك شلەی نێو لەشدا هەیە ، هەر ئەمەشە بۆتە هۆی جیاوازی ڕێگاکانی گواستنەوەی ڤایرۆسەکە ، ئەم زەردوییە لە 10٪ ی هەموو زەردوییەکان دەگرێتەوە کە بە ڕێگای خوێندا تووش دەبن .

درمی ڤایرۆسەکە

لە شەشەم ڕۆژی کرکەوتنی ڤایرۆسەکەوە دەست پێدەکات و نزیکەی 1–2 مانگ دەخایەنێت ڕێژەی تووشبوون بەم ڤایرۆسە لە نێوان 5–10٪ دایە کە بۆ ماوەی 2–5 مانگان یان سالێك HBsAg یان لە خوێندا دەمێنێت .

ڕێژەی بلاوی زەردوویی B

ئەم جۆرە زەردووییە یەکێکە لەو نەخۆشییانەی کە زۆر بلاوە وسالْ بە سالْ لە جیهاندا ڕێژەی بەرە و زیادی دەچێت . لە جیهاندا سالانە نزیکەی 230 هەزار نەخۆشی نوێی تۆمارکراو دەستنیشان دەکرێت , سالانە نزیکەی 15–30 ملیۆن لە ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکادا و لە ئەوروپادا هەموو سالێك نزیکەی لە 20–30٪ ی دانیشتوان لە تەمەنی جیاوازدا تووشی ئەم جۆرە زەردووییە دەبێت بەپێی سەر ژمێریەکی ڕ ت ج لە سالی 1993 دا نزیکەی 230 ملیۆن نەخۆش لە جیهاندا هەبوە .

دەتوانین بلێین کە هۆی زۆری بلاوبونەوەی ئەم جۆرە زامەی جگەر زایەندە ، چونکە زایەند یەکێکە لەو ڕێگایانەی کە ئەم ڤایرۆسەش دەگوێزێتەوە ڕێگاکانی گواستنەوەی ئەم ڤایرۆسە وڤایرۆسی HIV لە یەك دەچن . بەلام ژمارەی تووشبوان بەم ڤایرۆسە زۆر زیاترە وەك لە تووشبوان بەHIV ، ئەم ڤایرۆسە زۆر درمە لە چاو HIV و لە نێو نەخۆشییە درمە زایەندییەکاندا بەپلەی سێیەم پاش سۆزەنك وفەرنگی دێت . ئەو نەخۆشانەی کە چەند جارێك لە نەخۆشخانە دەمێننەوە زیاتر تووشی ئەم جۆرە زەردووییە دەبن . زۆربەی ئەو کەسانەی زۆر تووشی ئەم جۆرە ڤایرۆسە دەبن بریتین لە (نەشتەرگەر، پزیشکی نەخۆشی ژنان و منداڵبوون ، پزیشك وسیستەری تاقیگاکان ، پزیشکی ددان) تاد . لە فەرەنسا زەردوویی جۆری B زۆرباوە و جۆرێکە لە نەخۆشی کاری ولاتەکە .

ڕێگاکانی گواستنەوە

- گواستنەوە خوێن و پێکهاتوەکانی خوێن وسپێرم ، تف ولیکی نێو دەم ، شلەی نێو گولێنك وخوێنی بێنوێژی .
- چاندنی ئەندام .
- زایەند لە نێرەوە بۆ نێر ، لە نێرەوە بۆ مێ ، لە مێوە بۆ نێر .
- ڕێگای دەرزی : دەرزی نەخۆشخانەی بەکارهاتوو ، دەرزی شرنقەی خوێنهێنەری بەنگ کێشەکان .
- ڕێگای دی ، ژەك و شیری مەمکی دایك ، قەیچی ، نینۆکبڕ ، گوێزانی ڕیش تاشین زۆر مەترسییان هەیە .

نیشانەکان

ئەوەی ڕاستی بێت بەرتەك (وەلامدانەوەی لەش) لە مرۆڤێکەوە بۆ یەکێکی دی جیاوازە ، هەر لە بەر ئەم هۆیەشە گەلێکجار نیشانەکانی سۆیەك یان نەخۆشییەك لە سەرخۆ و هەندێکجاریش نیشانەکان بە توندی و کوتوپڕ دەردەکەون وەك:

- تالێهاتن ، پلەی گەرمی نەخۆش دەگاتە 38–39 پلە – هێلنجدان و ڕشانەوە .
- پەیدابوونی ئازار لە ئاستی جگەردا (شێوەی ئازارەکە جیاوازە) .
- زۆر جار نەخۆش تووشی ئالۆش و لەش خوراندن دەبێت .
- کاتێك جگەرەکێش تووشی ئەم ڤایرۆسە دەبێت هەست بەتامی جگەرە ناکات .
- ڕووخسارو سپێەی چاوی نەخۆش زەرد هەلدەگەرێت .
- شەکەت بوونی نەخۆش (بەتایبەتی گەرمندالْ تووش ببێ ئەوا ئارەزووی یاری کردنی نامێنێت).
- میزی نەخۆش خەست دەبێتەوە و دەگۆڕدرێ (وەك ڕەنگی چای لێدێت).
- سەرڕووی پیسایی نەخۆش دەبریسکێتەوە .
- ئەومندالانەی تووشی ئەم ڤایرۆسە دەبن 20 ٪ یان سپلیان گەورە دەبێت .
- ژان کردنی جومگەکان .
- ناتەواوی فرمانی جگەر .

زۆرجاران ئافرەتی سکپڕ یان کۆرپەی ساوا تووشی ئەم جۆرە زەردووییە دەبێت کە هەلومەرجێکی تایبەتییە .

تێبینی : زۆرجاران سۆی ڤایرۆسی HIV هەمان نیشانەی سۆی ڤایرۆسی زەردوویی دەبێت وئەویش پێش دەرکەوتنی تای زەردووی ، ماندوویی ، هێڵنجدان ، ڕشانەوە ، سك چوون ، نیشانەی کۆئەندامی دەمار (ژانەسەر ، گیروگرفتی بینین وناسینەوە و..تاد) شەوانە ئارەق کردنەوە ،گەورە بوون و ئاوساندنی گرێ لیمفاویەکان .

تێبینی : ڤایرۆسەکە چەند جۆر ئەنتیجینی هەبێت لەش ئەوەندە دژە تەن دژ بەو ئەنتیجینانە دروست دەکات.

تێبینی: ئەم زەردووییەش بەڕێژەیەکی نادیار لەباشوری کوردستان بلاوە .

جۆرەکانی سۆی زەردوویی B (1،12) :

1- سۆی کوتوپڕ

لەئامارێکدا وادەرکەوتووە لە 70٪ تووش بوان ئەم جۆرە سۆیە یان تێدا بە دی دەکرێت ، هەر لە هەفتەی 3-13 وە ئەنتیجینی سەرڕوو لە خوێنی تووشبواندا دەردەکەوێت وبەردەوام دەستنیشان دەکرێت ، بەلأم لە 5 مانگان زیاتر لەلەشدا نامێنێتەوە هەروەها لە 80-90٪ ی نەخۆشەکان دژەتەنی ئەنتیجینەکەیان ناتوێتەوە لە بەر ئەم هۆیە نەخۆشییەکە بەرە و درێژخایەنی مل دەنێت .

2- سۆی بێنیشانە

لەم بارەدا نەخۆش کەمێك نیشانەی لێدەردەکەوێت ، هەندێك جار لە 20-25٪ ی تووشبوان بێنیشانەن ، لەشی نەخۆش ڤایرۆسەکە دەکاتە دەرەوە و ئەوسا دژەتەنەکان پارێزگاری لە گەشەکردنی دەکەن ، ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە ئەو کەسە ڤایرۆسەکەی تێدایە .

3- جۆری سێیەم

لەم جۆرەدا تەنیا 5-10٪ ی تووشبوان مەترسییان لێدەکرێت تووشی ڤایرۆسەکە بوبن ، لەگەڵ ئەوەشدا زەردووییدار تووشی نەخۆشییەکی تردەبن کە سوکترە و کەمترهەستی پێدەکرێت و پاشتر ون دەبێت . هەندێك جار لەو جۆرانەی سەرەوەدا نەخۆش هیچ نیشانەیەکی تێدا بەدی ناکرێت و لە تاقیگەشدا نیشانەی سۆی جگەری تێدا دەرناکەوێت .

گەر تاقیکردنەوەی نمونەی خانەیی biopsy وەرگرین وهیچ ئەنجامێکی پۆزەتیفمان دەست نەکەوێت ، ئەوا نەخۆش هەر هەڵگری ڤایرۆسەکەیە ! ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە دووجۆر توشبوو هەیە :

- تووشبوی درێژخایەنی (تولانی) بێنیشانە .
- تووشبوی درێژخایەنی نیشانەدار .

باری درێژخایەنی chronic

بریتییە لە بەردەوام بوونی ڤایرۆسەکە لە لەشی مرۆڤدا بۆ ماوەی شەش مانگان لەبارە کوتوپڕەکەوە یان لە ڕۆژی دەستنیشانکردنی نەخۆشییەکەوە . مەترسی ئەو بارە درێژخایەنە لە منداڵدا زیاترە بە تایبەتی منداڵی پێش نۆمانگان لە دایك ببێت ، بەلأم مەترسی تووش بوون بەم بارە لە لاواندا کەمترە .

دەستنیشانکردن

ئەوەی شایانی باسە بۆ دەستنیشانکردنی ئەم جۆرە ڤایرۆسە پێویستە پزیشك چەند پرسیارێك ئاراستەی نەخۆش بکات و پێویستە ئەویش بەڕاستی وبێ پێچ و پەنا وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە هەروەها ئەو نیشانانەی کە نەخۆش هەستی پێدەکات لەگەڵ ئەو نیشانانەی لە کاتی تێڕوانیندا پزیشك دەستنیشانی دەکات زۆر گرنگ وبە سوودن بۆ گەیشتن بە بۆچوونێك و ئەم بۆچوونەش لەگەڵ تێستی تاقیگای ئەنزیمەکانی جگەر ، زەرداوی خوێن و ڤایرۆسدا تەواو دەکرێت و سەرجەم دەستنیشانی زەردووییەکە دەکەن .

لەگەڵ ئەمەشدا تێستی تایبەتی بۆ دەستنیشانکردنی ئەنتیجینی s,c,e و دژەتەنەکانیان ڕۆڵێکی گرنگیان لە دەستنیشانکردنی جۆری ڤایرۆسەکەدا هەیە ، هەرکاتێك HBsAg بۆ ماوەی شەش مانگان زیاتر بەردەوام بوو ئەوا بۆمان دەردەکەوێت کە زەردوویییەکە لە حاڵەتی درێژخایەنی دایە تێستی DNA ی ڤایرۆسی زەردوویی B جۆرێك تێستی ترە بۆ دەستنیشانکردنی زەردوویییەکە .

تێبینی : هەرکاتێك تێستی HBeAg پۆزەتیف بوو مانای ئەوەیە کە نەخۆش بە ئاسانی بەو ڕێگایانەی پێشوتر باسکرا دەتوانن کەسێکی دی تووش بکەن .

ڕێڕەوی نەخۆشییەکە

نزیکەی لە 85-90٪ ی زەردوویدارەکان جۆری B بە تەواوی چاك دەبنەوە ، ئەوانی دی دەچنە باری درێژخایەنەوە یان تووشی ڕزینی جگەر دەبن . لە قۆناخێکی پێشکەوتوودا زەردوویدار بە دەگمەن تووشی شێرپەنجەی جگەر دەبێت .

پارێزکردن

لە کاتی ناتەواوی فرمانی جگەردا پێویستە نەخۆش لە 60-70٪ ی کالۆری بۆ دابین بکرێت و لە ڕێگەی خوێنهێنەرەوە لە شێوەی ئاو + گلوکوزی 5-10٪ ی بدرێتێ .

لە سەرەتادا پێویستە شیر و پێکهاتوەکانی شیروسەوزە بە نەخۆش بدرێت کاتێکیش زەردوویدار ئارەزووی خۆراکی کرد ئەوا گۆشت وپەتاتەی دەدرێتێ .

پاش دەرکەوتنی یەکەم قۆناغی زەردوویییەکە پێویستە ڕۆژانە 60-70٪ گرام چەوری لە شێوەی ڕۆنی زەیتون ، گوڵەبە ڕۆژە یان گەنمەشامیدا بە نەخۆش بدریت و هەروەهاگۆشتی مریشك و ماسی وڤیتامینەکانیش بە سودن .

پێویستە بەپێی پێویست بە ڕێژەیەکی ئاسایی خوێ و ئاو بە نەخۆش بدرێت .

چارەسەرکردن

پێویستە نەخۆش جودا بکریتەوە ، پشووبەخۆی بدات و گوێڕایەڵی ئامۆژگاریەکانی پزیشك بێت .

*ڤیتامینی B1,2,6,12,C زۆر بەسودن هەروەها ڤیتامینی K,1,3 لە کاتی خوێن بەربوون وخوێن پژاندا زۆر پێویستە .

*دەرمانی interferon alpha A یەکێکە لە دژە ڤایرۆسەکان زۆر بەکارە چونکە دەبێتە هۆی کەمبوونەوەی DNA لەزەرداوی خوێندا ،

هەروەها دەبێتە هۆی هەژاندنی یەکەم وەڵامدانەوە، خانەقەپگرەکان ، لیمفۆسایتەکانی T ، خانە کوژەرەکان و خانە سروشتییە کوژەرەکان چالاك دەکات . دەرمانی تریش بۆ چارەسەرکردنی نیشانە لاکیەکان کۆئەندامەکانی لەش هەیە وەلی بەپێی بارو جۆری کلینیکی بەکار دەهێنرێت .

هەنگاوە پێوانەییەکان لەکاتی سوی ڤایرۆسی جۆری B دا :

1- دووبارە کۆنترۆڵکردنی فرمانەکانی جگەر (بایۆکیمیایی کلینیکی) .
2- دووبارە کۆنترۆڵکردنی دەمارو باری دەرونی نەخۆش .
3- هەوڵدان بۆ لابردنی ئەو هۆکارانەی دەبنە هۆی هۆشخۆچوونی هەمیشەیی
4- کۆنترۆڵی هاوسەنگکردنەوەی ترش و تفت و کانزاکان .
5- کۆنترۆڵی ڕێژەی شلە وەرگرتن و شلە کردنە دەرەوە .
6- ڕێککردنەوەی ڕێژەی شەکر .
7- ڕاستکردنەوەی بەرزی ڕێژەی ئامۆنیای نێو خوێن بە هۆی : دەرمانی دژە ئامۆنیاوە .
8- کۆنترۆڵ وچارەسەرکردنی ناتەواوی گورچیلە .
9- چارەسەرکردنی سۆ بەکتریایەکان .
10- لەکاتی خوێن بەربوون و پژانی لووت و پوکدا، پێویستە ڤیتامین K بدرێت بە نەخۆش .

تێبینی : دابینکردنی پیساییکردنی زەردوویدار زۆر گرنکە لەبەرئەوە پێویستە نەخۆش میوە وشلەمەنی بخواتەوە و لە کاتی پێویستدا (گیراندا) کۆمشۆری بۆ بکرێت یان دەرمانی ڕەوانی بدرێت .

تێبینی : پێویستە هەموژنێکی سکپڕتێستی ئەنتیجینی HBsAg لە کاتی هەر سکپڕیەکدا دووبارە بکاتەوە .

تێبینی : لەساڵی 1998 دا دوو کوتانی نوێ لە بازاڕدایەو دژی زەردوویی B,A بە نێوی Twinrix بۆ منداڵ و گەورە ساڵان بەکاردەهێنرێت .

چارەسەرکردنی زەردوویی درێژخایەنی جۆری B

ئەوەی شایانی باسە زەردەرسۆی جۆری B (HBV) خۆی چاك دەبێتەوە بەڵام دەتوانین بڵێین کە نزیکەی 5٪ ی گەورەساڵان تووشی جگەرسۆی درێژخایەن ئەبن . ئەو منداڵانەی لە کاتی لەدایکبووندا تووشی ڤایرۆسەکە دەبن (کاتێك دایکیان هەڵگری ڤایرۆسەکەیە) . لە 90٪ یان ڕێرەوی سۆکەیان بەرەو درێژخایەنی گەشەدەکات ئیمرۆ لە تاقیگادا و لە سیرەمی خوێندا ئەتوانین دەستنیشانی ڤایرۆسەکە بکەین واتە ڕێژەی HBe anti HBeAg و ڕێژەی HBV DNA بزانین (دەستنیشان بکەین) کە زۆر یارمەتی دەرە تا بزانین ئایا سۆکە چالاکە (کەسانی دی بە ئاسانی تووش دەکەن) یان نا یان کەسانی دی تووش ناکەن . خەملاندنی دەست پێکردنی ئەنتیڤایرۆسی لەسەر ئەو ڕێژەیە بەندە .

ئەمرۆ 3 ئەنتیڤایرۆسی پەسەندکراو دژی زەردوویی جۆری B بەکاردەهێنرێن ئەوانیش بریتین لە :

1- دەرمانی ئەلفا ئینتەرفێرۆن Alpha interferon و کورتکراوەی IFN بۆ دانراوە .

2- دەرمانی Lamivudin نێوی بازرگانی Zeffix .

3- لە سەرەتای ساڵی 2005 دا بەرپرسانی دەرمانی ئەوروپا (EMEA) بڕیاریاندا کە دەرمانی (Pegasys) دژی هەردوو جۆرەکە زەردوویی تولانی HBeAg بەکاربهێنرێت کاتێك تێستی پۆزەتیفە یان نێگەتیفە .

بۆ سەرچاوەکان سەیری زەردوویی جۆری G بکە .